

EURÁZSIANIZMUS*

MARTIN LICHTMESZ

Az eurázsianizmus eszméje az emigráns fehéroroszok köréből indult ki az 1920-as években. A kifejezés egy olyan világnézetre utal, amely az orosz civilizációt önálló fenoménnek tekinti, amely nem tartozik sem a Nyugathoz (Európa), sem a Kelethez (Ázsia), hanem a kettő szintéziséből származik. Földrajzilag Oroszország „se nem Európa, se nem Ázsia része, hanem az eurázsiai földterület gerince” (Jordis von Lohausen), de egyben az európai–ázsiai–afrikai „világsziget kulcsövezete” (Halford J. Mackinder) is. Ennek a földterületnek nincsenek világosan megvonható határai, amelyekkel az expanziós törekvések legitimizálhatóak lennének, és nem csupán oroszok lakják, hanem különböző kultúrájú és eredetű népek sokasága. Az eurázsianisták mindig is a birodalom ideológusai, vagyis az 1917-es forradalom utáni, orosz uralom alatt álló etnokulturális közösségformálás teoretikusai voltak, mégpedig azért, hogy az orosz kultúrának *primus inter pares*ként államalkotó szerepet tulajdonítottak ezen a nagytéren [Großraum] belül. Az eurázsianizmus Oroszországot multinacionális nemzetként határozza meg, amelynek állami ernyője alatt népek sokasága osztozik egy élettéren és egy közös sorson. Ezen kívül szakít az Oroszországról mint európai nagyhatalomról alkotott hagyományos felfogással.

KLASSZIKUS EURÁZSIANISTÁK

Annak idején Vaszilij Tatyiscsev (1686–1750), a Nagy Péter-féle reformok egyik legjelentősebb szellemi alakja, Oroszországot földrajzilag egy európai és egy ázsiai részre osztotta az Urál-hegység mint (látszólag) természetes határ mentén. Az eurázsianisták elutasították ezt a megtévesztő vertikális szemléletet, mégpedig a tundrára, tajgára és sztyeppére való horizontális felosztással szemben. Így a szláv, a török és a közép-ázsiai népek tájainak összhatását egy közös eurázsiai identitás alapjaként lehetett felfogni. Ez a páneurázsiai nacionalizmus különbözteti meg az eurázsianistákat a 19. századi szlavofiloktól, akik annyiban tartoztak mégis elődeik közé, hogy elutasították Oroszország európaizálását, részben olyan német romantikus filozófusok hatására, mint Schelling és Herder.

Bár antikommunisták voltak, az eurázsianisták üdvözölték az 1917-es forradalmat mint az Európával és a nyugati orientációjú Romanov-dinasztiával való radikális szakítás aktusát. Ezt a nézetet vallotta Oswald Spengler is, aki Szovjet-Oroszországot a bolsevizmus nyugat-európai eredete ellenére legmélyebb lényegét illetően „ázsiai” kategóriába sorolta. Rütger Essén svéd író ugyanekkor

* Az írás eredetileg a *Sezession* 118., 2024. februári számában jelent meg a 26–30. oldalakon. A szerző felhasználta irodalomként a következőket adja meg: Mark BASSIN: *The Gumilev Mystique. Biopolitics, Eurasianism, and the Construction of Community in Modern Russia*. Cornell University Press, London, 2016.; Ian BURUMA – Avishai MARBALIT: *Okzidentalizmus. Der Westen in den Augen seiner Feinde*. Carl Hanser Verlag, München, 2005.; Alexander DUGIN: *Ethnos and Society*. Arktos, London, 2018.; Alexander DUGIN: *Eurasische Mission. Eine Einführung in den Neo-Eurasianismus*. Arktos, London, 2002.; Rütger ESSÉN: *Die russische Gleichung*. Leipzig, 1943.; Lew GUMILJOW: *Von der Rus zu Russland. Ethnische Geschichte der Russen spannend erzählt*. Monenstein und Vannerdat, Haselbachtal, 2005.; Konstantin LEONTJEV: *Der Durchschnittseuropäer. Ideal und Werkzeug universaler Zerstörung*. Karolinger Verlag, Wien, 2001. és Nikolai Sergejevitsch TRUBETZKOJ: *Europa und die Menschheit*. Arnshaugk Verlag, Neustadt an der Orla, 2023. (A szerk.)

Nyikolaj Szergejevics Trubeckoj: Mi és mások [1925]

Az eurázsianizmus eszmei mozgalma először az orosz emigránsok körében és körülményei között nyilvánult meg, majd vált kikristályosodott eszmévé. Az orosz emigráció politikai jelenség, a politikai események közvetlen következménye. Az orosz emigránsok bármennyire is törekszenek arra, hogy kivonuljanak a politikai életből, még sincsenek abban a helyzetben, hogy ezt megtehessek, hiszen nem hagyhatnak fel az emigráns léttel. A menekült-állapot lényegét a bizonyos politikai események következtében fellépő pánik formálja: amint a pánikot kiváltó okok megszűnnek, akkor a menekült – jóllehet amennyiben csupán az – hazatérhet. Az emigráció lényege nem más, mint a végső határokig kiéleződött, kibékíthetetlen ellentét, amely a társadalom egy részének meggyőződése, valamint a kormányzati körök hitvallása között feszül: ha a közöttük lévő nézetkülönbség nem zárul le, úgy az emigráns nem térhet haza, még akkor sem, ha a pánikot kiváltó okok (terror, éhezés, nélkülözés) részlegesen elrendeződtek. Márpedig a hazatérés mindenki dédelgetett álma, így a menekültek minduntalan egymást faggatják kíváncsiskodva, hogy megszűnt-e már az, ami pánikot idézett elő bennük, s mikortól számíthatnak arra, hogy az többé rájuk nézve nem hordoz magában semmiféle veszélyt. Ezzel szemben az emigránsok azzal kapcsolatos kérdésekkel gyötrik egymást, hogy vajon miféle kormány lesz az, amely elvi nézetkülönbségeiket lényegtelennek fogja tekinteni. Éppen ezért a politikai jellegű kérdések állandó beszédtemát jelentenek, és nem mennek ki az orosz emigránsok fejéből. Ez az oka annak, hogy az emigránsok legfőbb akaratuk ellenére sem tudnak teljes egészében leválni a politikáról; s éppen ezért az emigrációban élve minden egyes eszmei irányzathoz saját politikai szemléletük felől közelednek.

Természetesen ugyanebből a nézőpontból közelítik meg az eurázsianizmust is. Kérdéseket tesznek fel az eurázsianistáknak: „kik vagytok ti, jobb- vagy baloldaliak, esetleg középen állók? Monarchisták vagy republikánusok vagytok-e? Demokraták vagy arisztokraták? Konstitucionalisták vagy abszolutisták? Szocialistáknak avagy a polgári rend híveinek tartjátok magatokat?” De amikor kérdéseikre nem kapnak egyenes választ, akkor emögött valamilyen mélyen rejtett titkos cselszövést gyanítanak, vagy megvetéssel vonogatják a vállukat, és minden efféle „mozgalmat” tisztán irodalmi irányzatnak vagy pusztán különöcségnak nyilvánítanak. Minden ebből fakadó félreértés, a közös nyelv nem találásának oka abban rejlik, hogy az eurázsianizmus a politika és a kultúra kapcsolatának problematikáját teljesen másképp veti fel, mint amihez korábban az orosz értelmiség hozzászólt.

Nagy Péter kora óta két eszme, avagy pontosabban két eszme-komplexum – „Oroszország mint európai nagyhatalom” és „mint európai civilizáció” – létezik minden orosz értelmiségi tudatában (ennek a szónak a tágabb értelme alatt „minden képzett embert” kell értünk). Az ember „irányultságát” jelentős mértékben ehhez a két eszméhez való viszonyulása határozta meg. Két egymással élesen szembenálló embertípus létezett. Az egyik Oroszországot mindennél értékesebbnek tartotta európai nagyhatalomként. Ők azt vallották, hogy bármilyen áron – még ha ennek az ára a nép és a társadalom teljes leigázása, az európai civilizáció felvilágosult és humanista hagyományainak teljes megtagadása – erős európai nagyhatalmat kell teremteni Oroszországból. Ezek a reakció képviselői voltak. Másoknak az európai civilizáció „haladó” eszméi mindennél többet jelentettek; ők azt mondták: bármilyen áron – még ha ennek az ára az államhatalom és az orosz nagyhatalmiság elutasítása – nálunk, Oroszországban valósuljanak meg az európai civilizáció eszméi (azaz egyes vélemények szerint a demokrácia, mások szerint a szocializmus), azaz tegyék haladó, európai állammá! Ezek a radikális társadalmi haladás képviselői voltak.

úgy értelmezte a forradalmat, mint a „minden Európából származó dolog el- leni orosz-ázsiai reakció, minden olyasmivel szemben, amiért Szentpétervár, ez a gyűlölt város volt felelős”. Az eurázsianisták nemcsak földrajzi, etnikai és kulturális értelemben határolták el Oroszországot és annak befolyási övezetét a Nyugattól, hanem elutasították annak univerzalista igényeit is, különösen, ami a liberális demokráciát, a haladást és az angol-amerikai kapitalizmust illeti. Tehát egy állami, kulturális, társadalompolitikai és gazdasági szempontból eltérő, önmeghatározó belső rendhez való jogról is beszélhetünk esetükben.

Az eurázsianizmus annak a jelenségnek a válfaja, amelyet Ian Buruma és Avishai Margalit „okcidentalizmusnak” nevezett, összhangban az Edward Said által megalkotott orientalizmus kifejezéssel. Ez utóbbihoz hasonlóan az okcidentalizmus is karikatúra. Hiszen egy egész civilizációt „lelketlen, dekadens, pénzsóvár, gyökértelen, istentelen, érzéketlen paraziták tömegévé” degradál, és kozmopolita, felszínes, materialista, individualista, arrogáns és más ehhez hasonló jelzőkkel járát le. Az okcidentalizmus ellenségképe ebben az

Minden egyes állami lét keretein belül élő nép kultúrájában benne foglaltatnak a politikai eszmék vagy tanítások. Ezért az új kultúra létrehozására irányuló felhívás többek között új politikai ideológiák kidolgozását is magában foglalja. E tekintetben félreértésen alapulnak azok a szemrehányások, miszerint az Eurázsia-eszme politikai indifferenciát hirdetne, közömbös lenne a politikai kérdések iránt. De nem kisebb tévedésként gyakran az is előfordul, hogy az eurázsianizmust valamilyen régi eszmei-politikai irányzattal azonosítják.

Az Eurázsia-eszme elutasítja az európai kultúra megfellebbezhetetlen tekintélyét. De mint ahogy az európai kultúra felfogásával a „haladást” szokás összekötni, úgy a többség számára az eurázsianizmus reakciós irányzatnak tűnik. Az eurázsianizmus az orosz nemzeti kultúra követelményével áll elő, és határozottan kijelenti, hogy az elképzelhetetlen a pravoszlávia nélkül.

A mély, ösztönei pravoszláv vallási érzelem, amelyet a tatár izzó ereje olvasztott bele az orosz cár hatalmába és Batu kán uluszát [az Arany Horda területe – *a Szerk.*] pravoszláv moszkvai állammá alakította át – mindez az eurázsianisták szemében az orosz történelem fő értéke. Az eurázsianizmus úgy tekint a birodalmi egyeduralomra, mint a Péterig tartó időszak igazi nemzeti monarchiájának vadhajítására (amiről itt szó van, az természetesen az egyeduralom egyházi jellegére vonatkozik és nem külpolitikai vívmányaira, amelyek bizonyos szakaszokban nagyszabásúak voltak), időközben ugyanis elszakadt attól a „vallási léttől”, amely a régi Ruszban a cári hatalom szellemi pillére volt s a cár személyében találta meg a maga hű oltalmazóját, de később, a birodalmi egyeduralom idején egyértelműen a rabszolgaságra és a katonaságra támaszkodott. Az eurázsianizmus tehát nem tud kibékülni azzal, hogy a pravoszláviát az egyeduralom egyszerű kellékévé változtassák és a „népiséget” bürokratikus szólamná alakítsák. Valódi pravoszláviát, pravoszlavizált életmódot, „vallási lét” alapján nyugvó igazi nemzeti kultúrát követel, és kizárólag olyan monarchiát nevez eszményképének, amely a nemzeti kultúra szerves következményeként jelenik meg.

Az eurázsianizmus a világ összes népét felszólítja arra, hogy szabaduljanak fel a latin-germán kultúra befolyása alól, és lépjenek újra saját nemzeti kultúrájuk kidolgozásának ösvényére. Ehelyütt az eurázsianizmus elismeri, hogy a latin-germán kultúra hatása főleg az ún. „civilizáltaknak” a „gyarmati népek” feletti gazdasági uralmának köszönhetően erősödött meg, s ezért egyidejűleg felszólít a gazdasági uralom alól való felszabadítási harcra is. De ez a gazdasági emancipáció nem lehet öncél, hanem csakis a latin-germán kultúra alóli felszabadulás egyik szükséges feltétele – a felszabadulás elképzelhetetlen a nemzeti kultúra egységének egyidejű megszilárdítása és önálló fejlődése nélkül.

Igazi, pozitív munka csak a nemzeti alapelv jóváhagyásakor, valamint az embernek és a nemzetnek a világ-egyetem Teremtőjével való vallásos érzülete mellett lehetséges.

Kommentár, 2019. 4. szám, 123–131. oldal, fordította: Hollósy Katalin

Nyikolaj Szergejevics Trubeckoj herceg
(1890–1938)
(*Wikimedia Commons*)

értelemben tehát a felvilágosodás és az ipari forradalom nyomán kialakult gépies, anyagi fogyasztói társadalom, amely teljes életközösségeket és alá, megszentelteleníti a szent helyeket, semlegesíti a kultúrák sokszínűségét, akár azok teljes megsemmisüléséig. A célkeresztben tehát a Nyugat-Európában született szekuláris, liberális modernitás áll, amely a jelenkor folyamán az egész világot meghódította, s amelynek legfontosabb zászlóvivője ma az Amerikai Egyesült Államok. Ennek a kizárólag a technológiához, a rideg racionalitáshoz és a tőkefelhalmozáshoz értő, ugyanakkor a spiritualitáshoz, a hősiességhez és a tragikus emberi nagysághoz szükséges érzékektől mentes „nyílt társadalomnak” az ellenségei a 20. és 21. század gazembereinek gyülekezetét gyarapítják – amint az imént idézett apológéták, Buruma és Margalit írják, „a Nyugat elleni háborúkat az orosz lélek, a germán faj, a Shintō állam, a kommunizmus és az iszlám nevében vívták”. Fontos megérteni, hogy mi mozgatja mindazokat, akik „gyűlölik a Nyugatot”, különben nem lehet megakadályozni, hogy „elpusztítsák az emberiséget”. Az ellenkező oldal persze ezt pont fordítva látja.

Eurázsia Alekszandr Dugin gondolkodásában

Alekszandr Dugin nevét a legtöbbször a következő fogalmakhoz társítják: Eurázsia, a negyedik politikai elmélet, orosz ultranacionalizmus, máskor egyszerűen „Putyin ideológusaként” jellemzik. Jurij Puscsajev orosz filozófus szerint Duginról sokat beszélnek, de vaskos műveit keveset olvassák, ennek a ténynek látszólag ellentmondó népszerűségét pedig az adja, hogy Dugin más filozófusokhoz, gondolkodókhoz képest nyíltan beszél az Oroszország előtt álló fájdalmas kihívásokról és publicisztikaiban pedig ügyesen adaptálja a tradicionalista és konzervatív eszméket a mai valósághoz. Dugin jól érzi, hogy milyen rétegeknek mire van szüksége, és Puscsajev megállapítását egy interjúban akarva-akaratlanul igazolta is, amikor arról kérdezték, hogy ő-e Putyin filozófusa – válaszában ugyanis elmondta, hogy Putyin népi elnök, ő pedig népi filozófus.

Dugin számára Eurázsia nem csupán földrajzi régió, hanem ideológiai-civilizációs egység, amely nem nyugati, többpólusú világrendet szimbolizál, amelyben Oroszország meghatározó szerepet játszik az eurázsiai identitás és szuverenitás védelmezőjeként. Dugin azzal érvel, hogy Oroszország eredendően kapcsolódik Eurázsia sorsához, amely túlmutat nem csak az orosz, de a posztszovjet földrajzi határokon is. „A földrajz sors – Eurázsia márpedig a posztszovjet országok sorsa” – fogalmazott egyszer. S bár sem az eurázsianizmust, sem a geopolitikát, sem a konzervatív forradalom eszméit nem ő találta fel, azokat újszerűen adaptálta és formálta neoeurázsianizmussá s az ún. negyedik politikai elméletté.

Dugin az egykori emigráns-ellenforradalmár orosz nyugatellenes, ortodox alapú és a későbbi gumiljovi etnokulturális, földrajzi alapon szerveződő eurázsianizmust kovácsolta neoeurázsianizmussá a modern világ kihívásainak megfelelően geopolitikai tartalommal feltöltve azt. Ebben is a klasszikus tanokat ötvözi, jól láthatóak benne a brit, német és az amerikai iskolák kézjegyei. Egyik meghatározó munkájában, a *Geopolitika alapjaiban* (*Основы Геополитики*, 1999) a világ működését és az abban zajló szembenállást összességében a szárazföldi, kontinentális hatalmak és a tengeri hatalmak közötti versengésként értelmezi. A kollektivisták és tradicionalisták eurázsiai szárazföldi államok az úgynevezett tellurokráciák, az individualisták és liberális atlanti tengeri hatalmakat pedig talasszokráciáknak nevezi [Carl Schmitt megkülönböztetése nyomán – *A szerk.*]. A tellurokrácia és a talasszokrácia két különböző típusú civilizáció: a földhatalommal összefüggő előbbi a stabilitáson, a letelepedettségen és a konzervativizmuson alapul, amelyet szigorú jogi normák és kollektívizmus jellemeznek. Ez hierarchikus struktúrák kialakulásához vezet, ahol az individualizmushoz szintje alacsony. Ezzel szemben az utóbbi dinamikus és a technikai fejlődés irányába mutat, így itt mobilitás és vállalkozói szellem érvényesül, és az egyén válik a legmagasabb értéké. Az etikai és jogi normák az ilyen típusú civilizációban viszonylagossá és rugalmassá válnak.

Ebben a szembenállásban Dugin szerint Oroszországnak birodalmi hivatása van, ugyanis a kontinentális hatalmak köré tömörülve tudnának ellenállni a tengeri hatalmaknak, amelyeket jelenleg az atlantisták képviselnek. Munkássága során az eurázsiai egység tartalmában, összetételében ugyan változott, de formájában következetes maradt. Ha korábban a „birodalmak birodalmában” gondolkodott, amely különböző nagyterek – például a németcentrikus európai és a Japán-központú csendes-óceáni nagytérség, melyek ma messze nem Moszkva barátai – összefüggése lett volna, addig később úgy gondolta, hogy ez az egység egy többpólusú globalizáció mentén kell, hogy megvalósuljon, amelyben minden elem sajátos kulturális és történelmi hagyatékából eredő egységet alkot. Utóbbi gondolat adja a vezérfonalát a neoeurázsianizmus eszméjének, amely nem veti el a globalizációt, csak annak nyugati változatát, ezért Dugin Eurázsija bőven túlmutat a posztszovjet területeken, hiszen kiterjed a Távol-Keletre, Dél-Ázsiára vagy akár Latin-Amerikára is, amennyiben azok azonosulnak a tengeri-szárazföldi hatalmak közötti szembenállás kontinentális eszméivel, és elvetik a liberális elveket. Az az orosz eszme Dugin szerint vonzó lehet az individualista, liberális atlantista világrenddel szemben, amely egy civilizációban és egy pólusban gondolkodik. Ezzel szemben Dugin Eurázsija több civilizációt feltételez, amelyek egymás mellett tudnak létezni és fejlődni. Ezzel együtt Dugin szerint az orosz lélek, az ortodox etika és az „áldozatiasság misztériuma” kulcsfontosságúak. A *Geopolitika alapjaiban* reflektál is erre, mondván, az

Az *Európa és az emberiség* az eurázsianista mozgalom egyik alapító iratának a címe, amely német fordításban 1922-ben jelent meg. Szerzője Nyikolaj Szergejevics Trubeckoj (1890–1938), aki később a fonológia megalapítójaként forradalmasította a nyelvészetet. Műve a nyugat-európaiak sovinizmusa és kozmopolitizmusa elleni polémia, akiket etnikai értelemben romanogermánokként határozott meg. Lényegében csak látszólagos az ellentét, valójában egy és ugyanazon dolog két rétegéről beszélhetünk. Mint írta: „A kozmopolita elutasítja a nemzetiségek közötti különbségeket; ha vannak is efféle különbségek, azokat meg kell semmisíteni. A civilizált emberiségnek egységesnek kell lennie, és egységes kultúrával kell rendelkeznie” – gondolja. „A civilizálatlan népeknek el kell fogadniuk ezt a kultúrát, csatlakozniuk kell hozzá, és miután csatlakoztak

eszméi, vallási és filozófiai ellentétek, amelyek a kontinentális államok történelmi fejlődéséből fakadnak, másodlagosak addig, amíg a fő ellenfél – az atlantizmus – létezik.

Az eurázsiai gondolat persze nem csak Duginé vagy az oroszoké. Sajátos eurázsiaiassággal indult neki a világnak annak idején a független Kazahsztán, élén Nurszultan Nazarbajevvel, az Eurázsiai Gazdasági Unió egyik fő ötletgazdájával. Nem véletlen, hogy Aszتانában Lev Gumiljov nevét viseli az Eurázsiai Egyetem. Sajátos, türk alapú Eurázsiaiban gondolkodnak Törökországban és egy gazdasági összekapcsoltságon alapulón Kínában, s ezt Dugin sem tagadja. Dugini filozófiájának központjában ma a liberális eszmékkel való leszámolás, az ortodox misztikum és az orosz néplélek áll. Ez orosz és nem oroszországi (*ruszskij*, nem *rosszjszkij*), s bár elmondja, hogy bárki lehet orosz, ha elfogadja a kultúrát és hagyományokat, a mai viszonyok között ez azonban kevésbé vonzó alternatíva. Dugin azonban az oroszország alapját nem pusztán etnikai vagy vérségi alapokra helyezi, hanem úgy véli, hogy az oroszország fő eleme a saját földje. Nem a birtoklás szempontjából saját, hanem az, amelyből ered. Ezzel indokolja például, hogy a vérségi alapon szerveződő örmény diaszpóra a negyedik, ötödik generációban is örmény marad, a földjétől távol eső orosz viszont már néhány generáció után elveszíti önmagát. Túlzott oroszközpontúságát török kollégái is szemére vetették, az ő Eurázsia-modelljét *EuRussia*-ként értékelik (a török *Avrasya* helyett *Avrusya* névvel illetve), amelyben számukra valószínűleg nem lenne hely. Kérdés azonban, hogy egy gazdasági alapon szerveződő Eurázsia, amelyet az ázsiai államok gazdasága vinne előre, elfogadna-e Dugin.

Dugin aligha tekinthető Putyin ideológusának, bár korai munkái valóban összhangban voltak az oroszoknak a többpólusú világrend kialakítására irányuló törekvéseivel. A *Geopolitika alapjai*ban vázolt német–orosz tengely gazdasági együttműködés terén kialakulóban volt, de mára teljesen megszakadt. Megvalósult viszont az orosz keleti nyitás, és Kínával jött létre a tengely, miközben alakul az orosz–iráni tengely is, amelyet kereskedelmi útvonalak kötnek össze. Nézeteiből bár sok minden megvalósult, de ennek folyamata tőle függetlenül ment végbe. Mára inkább követi és értelmezi az események alakulását. „A többpólusú világrend tulajdonképpen arról szól, hogy annak Oroszország, mint civilizációs állam, az egyik pólusa, és ez egy szövetség, Eurázsiai Szövetség. Ez több mint az Orosz Föderáció. Ez Nagy-Oroszország, Eurázsia-Oroszország” – fogalmazott Telegram-csatornáján.

Dugin Eurázsiaja, amely többpólusú globalizációt vesz alapul, bizonyos értelemben kialakulóban van. A Sanghaji Együttműködés Szervezete például egymás mellé sorolja a kontinentális hatalmakat, amelyek a világrendi átalakulás hullámainak politikai töltetét is adnak, ugyanis azok számára vonzóak, akik elutasítják az atlantista hegemoniát. Belarusz csatlakozásával ténylegesen eurázsiaivá vált, de fedi Dugin eszméjét is, amelyben a posztszovjet országok Indiával, Iránnal egészülnek ki. A BRICS a neoeurázsianizmus globalizációs folyamatait igazolhatja, amelynek része Afrika és Latin-Amerika. Amiben Dugin tévedett, az az, hogy ezekben a formációkban nem Oroszország a fő pólus; társ, de nem birodalomformáló erő. Nem meglepő tehát, hogy Dugini filozófiájában egyre nagyobb szerepet kap a liberalizmussal való küzdelem, a hazafiasság, a keresztény értékrend és a nép. Korábbi, egykor aktuálisnak tűnő Eurázsia-eszméi, amelyekhez ma is visszavisszanyúl írásaiban és bejegyzéseiben, mára inkább egyik részelemei annak az új ideológiának, amelyben a fő ellenség továbbra is az atlantisták által uralt liberális világrend.

Seremet Sándor

Alexandr Dugin:
A geopolitika alapjai (1999)

a civilizált népek családjához, együtt kell járniuk velük a világ fejlődésének útján.” A félrevezető azonban az, hogy a kozmopolita a civilizáció mércéjét a saját képére formálja, és a többi népet ehhez méri. Univerzalizmusa álcázott sovinizmus, kozmopolitizmusa egocentrizmus, amely a saját életmódját tartja az egyetlen igaz, észszerű, erkölcsös életformának, és azt igyekszik ráerőltetni a világ többi részére, ha kell, akkor nyers erővel. Amikor azt mondják, hogy „emberiség”, a romanogermánok megpróbálnak félrevezetni, ugyanis az emberiség csúcának önmagukat tartják, civilizációs szempontból minden más népnél és fajnál sokkal magasabb rendűnek. Trubeckoj mintegy megelőlegezte Samuel Huntington szlogenjét: „Ami a Nyugatnak az univerzalizmus, az a többieknek imperializmus.” A világ „európaizálódása”, amelyet a legvégső bajnok

Offenzíva –

Komi és burját katonák az Oroszországi Föderáció hadseregében a „különleges katonai művelet” területén Kelet-Ukrajnában, 2023 (X)

tekintett, megfelel a későbbi amerikanizálódás és a (kulturális) globalizáció jelenségének. Igényeikkel szemben radikális kulturális relativizmussal lép fel, amely tagadja, hogy léteznének objektív mércék egy nép haladásának vagy a civilizáltság fokára. Így hát vélekedése szerint „a romanogermán népek szemben állnak a földkerekség minden más népével”, más szóval: Európa az egész emberiséggel szemben.¹

1 Vö. Nyikolaj Szergejevics TRUBECKOJ: Mi és mások [1925] ford. HOLÓSY Katalin, *Kommentár*, 2019/4. 123–131. (A szerk.)

Hasonlóképpen vélekedett már Konstantyin Leontyev (1831–1891) is, aki az „átlag európai” azzal vádolta, hogy „az egyetemes pusztítás eszménye és eszköze”. Trubeckoj univerzalizmuskritikájában a mai olvasó felismerheti azokat az érveket, amelyeket fél évszázaddal később nagyon hasonlóan fogalmazott meg például Alain de Benoist és Henning Eichberg. Valójában az ő etnopluralizmus kifejezésük is egy antieurocentrikus, antikolonialista és nyugatellenes kontextusban alakult ki. A népek és kultúrák sokféleségét védi a homogenizáló egységesvilág-politikával (*One World*) szemben, az eurázsianizmussal analóg módon, amely ideológiai fegyvernek tekinti magát a többpólusú világrendért folytatott küzdelemben.

NEOEURÁZSIANIZMUS

A neoeurázsianizmus legfontosabb úttörője, Lev Gumiljov történész és etnológus (1912–1992) szintén etnopluralista volt, akárcsak Trubeckoj. Ő azonban orosz beállítottságú etnopluralista volt, aki a népek sokszínűségét nem az önrendelkezési jogukban, hanem a körülhatárolt nagy területekbe vagy birodalmakba való beágyazottságukban látta biztosítotttnak.

Alekszandr Duginnal ellentétben, aki az eurázsianista elméletet eszkatológiai, nemzeti bolsevik, neotradicionalista, strukturalista, forradalmi konzervatív és posztmodern elemekkel gazdagította, és az atlantizmust az emberiség apokaliptikus ellenségének tekintette, Gumiljovot alig-alig ismerik. Ha egyáltalán említést tesznek róla, akkor általában úgy, mint egy gonosz népbutítóról, akinek „zavaros eszméi” is felelősek Oroszország Európától való „növekvő elszakadásáért” – amint azt például *Neues Zürcher Zeitung*-ban Andreas Umland megfogalmazta. Németre eddig mindössze egyetlen könyvét fordítottak le, a 2005-ben megjelent *A Rusztól Oroszorszáig* című, 18. században végződő „oroszok etnikai történetét”. Putyin Oroszországában azonban Gumiljov rendkívüli hírnévnek örvend. Mark Bassin, a Gumiljov gondolatvilágáról és annak eszmetörténelmi kontextusáról szóló kimerítő mű szerzőjeként arról számol be, hogy műveiből több millió példányt adtak el, egy lapon emlegetik Hérodotoszsal és Marxszal, Spenglerrel és Einsteinnel. Emlékét számos intézmény ápolja, köztük a moszkvai Lev Gumiljov Központ, amelynek többek között szentpétervári és bakui részlegei is vannak. A kazah fővárosban, Asztanában egyetemet neveztek el róla, Tatár föld fővárosában, Kazanyban pedig hatalmas emlékművét csodálhatunk meg. Olyan filmrendezők, mint Nyikita Mihalkov és Szergej Bodrov, továbbá olyan képzőművészek, mint Alekszej Beljajev-Gintovt és Andrej Molodkin műveik ihletőjeként hivatkoznak munkásságára. Vezető politikusok rendszeresen elköteleződésüket fejezik ki Gumiljov iránt, mindenekelőtt maga Putyin, aki méltatta „rendkívüli tehetségét” és elképzeléseinek „egyedülálló hatékonyságát”.

Jó, ha tudjuk, Gumiljov élete nagy részében a szovjet rezsim üldözöttje és kívülállója volt. Rendkívül illusztris szülők, Nyikolaj Gumiljov és Anna Akhmatova híres költők fiaként látta meg a napvilágot. Apját, aki a cári hadsereg tisztje volt, ellenforradalmárként kivégezték, anyját a sztálini korszakban reakciónak bélyegezték, és jelentős megtorlásokat kellett elszenvednie. Egyetlen fia, Lev, aki központi szerepet játszik *Requiem* című versében, 1938 és 1956 között összesen tizenhárom évet töltött büntető- és munkatáborokban, megszakítva egy rövid „szabad” időszakkal, amely magában foglalta a Vörös Hadseregben való szolgálatot is. Ez utóbbi minőségében részt vett a Seelow-hegyi csatában és Berlin elfoglalásában.

Tekintélyes politikai terheltsége ellenére végül sikerült bejutnia a Leningrádi Egyetemre, és az eurázsiai sztyeppe népek történetének szakértőjeként nevet szerzett magának. E kutatásai során szokatlan elméleteket dolgozott ki az etnikum természetéről és annak jelentőségéről Oroszország történelmében, amelyeket hivatalosan elutasítottak, de a felszín alatt jelentős befolyást gyakoroltak. A *peresztrojka* időszakában Gumiljovot fokozatosan rehabilitálták, sőt végül elő

etnopluralista »
univerzalizmuskritika

legendaként ünnepelték. 1989-ben jelent meg fő műve, az *Etnogenezis és a Föld bioszférája*, amely korábban csak szamizdat kiadványok formájában keringett. Gumiljov ugyanakkor ellenezte Gorbacsov reformjait, mivel azok Oroszország újbóli nyugatosodását-nyugatiasodását és liberalizálását célozták. Immár csatlakozott a „birodalom megmentőihez”, akik mindhiába próbálták megmenteni a Szovjetuniót a felbomlástól. Munkássága fontos hivatkozási pont volt az ellenzéki aktivisták számára a Jelcin-korszakban, mielőtt Putyin alatt *mainstream*mé vált volna, és az is maradt mind a mai napig.

belsőleg rokon és baráti népek összhangja

Tézisei több szempontból is eltértek a klasszikus eurázsianista gondolkodástól. Ez utóbbi egyrészt száműzött képviselőivel együtt kihalt, másrészt pedig Sztálin előmozdította Oroszország Európától való elszakadását, és a „népek közötti barátság” jelszava alatt a Szovjetunióban a nemzeti kultúrák megerősítésének politikáját indította el, ami a népek végső megszüntetését és a népek szocialista égisz alatti, egyetlen egyetemes emberiséggé való összeolvadását előíró lenini doktrína módosítását feltételezte. Sztálin halála

után ismét az egységes „szovjet ember” mint a nemzetek feletti ideáltípus propagálása került előtérbe. Ezzel éles ellentétben Gumiljov eurázsiai víziójában a soknemzetiségű birodalom népeinek ápolniuk kell nemzeti egységüket, amelyet következetes endogámia és elhatárolódás révén kell megőrizniük: „Éljetek békében, de egymástól elkülönülve.” Ez az elv vezette őt az orosz történelem revizionista újraértelmezéséhez, különösen a „tatár iga” és a mongol invázió korszakának pozitív átértékeléséhez, amelynek jelentős etnogenetikai funkciót tulajdonít. Kiváltképp az Aranyhorda kánságát tekintette kulcsfontosságúnak az orosz államiség koncepciója és fejlődése szempontjából. Ezzel szemben cáfolta, hogy az oroszok valaha is elnyomtak, gyarmatosítottak volna, vagy megakadályozták volna más népek kibontakozását. Elkülönítette a Kijevi Ruszt a moszkovita Oroszországtól, és mindkettőt különálló etnikai egységnek minősítette, eltérő történelmi pályával. A német–francia orientációjú elitek Nagy Péter óta tartó uralmát voltaképpen olyan tényleges igaként értelmezte, amely idegen elemet vitt be az orosz etnikumba. Gumiljov eurázsiai foratókönyvében a belsőleg rokon és baráti népek összhangja érvényesül, ezért következetesen elutasította az orosz nép Eurázián belüli felsőbbrendűségének gondolatát.

Történelmi revíziójával együtt az etnogenezis általános elméletének kidolgozása is megjelent, amelynek középpontjában a népek eredetének, felemelkedésének és hanyatlásának kérdése áll. Spenglerhez hasonlóan a népeket és kultúrákat élő kollektív organizmusoknak tekintette, amelyek a növekedés, az öregedés és végül a hanyatlás természetes folyamatán mennek keresztül. Ennek az etnogenetikai ciklusnak a kezdetén egy kozmikus energia kirobbanása áll, amelyet Gumiljov a latinból kölcsönzött *passionarnost* műszóval jelölt meg. Ez a passzionaritás egyszerre tartalmazza a szenvedélyt és a szenvedés képességét. Azt a létfontosságú impulzust írja le, amely egy biológiai etnikai csoportot olyan néppé változtat, amely sajátos sorsú és komplex civilizációs struktúrák létrehozására képes. A népek mindenekelőtt a passzionaritás mértékében különböznek egymástól. A passzionáris erő az, ami létrehozza azt, amit Spengler, aki a kulturális jelenségek eredetének kérdését irrelevánsnak és megválaszolhatatlannak tartotta, „kultúrléleknek” nevezett. Spenglerhez hasonlóan a passzionaritás hordozói mindig csak kis, kreatív elitek, akik nem elégednek meg a *status quo*val, s dinamikus zavart idéznek elő az egyszerű, eredeti etnikai lét biológiai stabilitásában, amelynek egyetlen célja a hagyomány folytatása és átörökítése. A világtörténelem nagy alakjai rendre példaértékű passzionárius figurák: Nagy Sándor, Mohamed, Jeanne d’Arc, Alekszandr Nyevszkij, Dzsingisz kán, Napóleon vagy Michelangelo, James Cook és Isaac Newton is. A primer passzionárius lendületet egy inkubációs fázis követi, amelyet majd a manifesztálódott passzionárius felemelkedés fázisa kísér, míg végül elérkezik az akmetikus csúcspont, amelyben a passzionárius ihletésű népcsoport „tájegységének keretein belül szuperetnosszá”, azaz olyan civilizációvá fejlődik, amely az eredeti etnikumán messze túlmutató kulturális befolyást

és hatékonyságot fejt ki (erre persze ugyanúgy példák lehetnek Trubeckoj romanogermán népei is).

A Szovjetunió belül Gumiljov hét szuperetnikumot jelölt meg, zárójelben egy-egy hozzá tartozó néppel: nagyoroszok (beloruszok, oroszok, ukránok), sztyeppei népek (kalmükök, kazahok, tatárok), iszlám népek (türkmének, üzbegek), baltiak (észtek, lettek, litvánok), sarkvidékiek (evenkik, hantik, tunguzok), bizánciak (grúzok és örmények) és zsidók, mely utóbbi etnikai csoportot nem éppen hízelgő kifejezésekkel illetett, illetve speciális esetnek tekintette, amely nem kötődik szervesen egy adott tájhoz, ami őszierint kedvez a kozmopolitizmus és a merkantilizmus hajlamainak. Az etnikai csoportok életciklusában, amely körülbelül 1200 évig tart, az akmetikus fázist a felbomlás szakasza követi, amelyet a szuperetnikum passzionaritásának erőteljes hanyatlása jellemez. Ezt a szakaszt mindazonáltal heves zavargások és erőszakos konfliktusok jellemezhetik. Ezt követi a tétlenség fázisa, a kultúra „arany ősze”, amelyben a múlt vívmányainak gyümölcseit elfogyasztják, miközben a szenttelen szubpasszionáriusok, egyfajta „utolsó nép” csoportja veszi át a hatalmat. Ezt a fázist az elsorvasdás, a stagnálás és végül az etnokulturális hagyományok kihalása követi. Spenglerrel ellentétben, aki egy új civilizáció kialakulását jósolta Oroszországban, Gumiljov úgy látta, hogy népe az etnikai ősz szakaszába érkezett, amelytől a béke és a rend korszakát remélte.

NYUGAT ALKONYA, KELET KELETJE

Gumiljov saját szemszögéből nézve a nemzetek felemelkedésére és bukására vonatkozó képlete szigorúan tudományos érvényű volt. Materialista világképében nem volt helye a metafizikának, amely alapvetően megkülönbözteti őt Alekszandr Dugintól. Számára a népek ugyanúgy a bioszféra természeti jelenségei, mint például az állatok, növények és ásványok, amelyek biokémiai és fizikai törvényektől függenek. Sorsuk nagyrészt biológiailag és a viselkedésvagy szerint determináltak. Az etnikai antipátiák és szimpátiák szintén természeti jelenségek, amelyek túlmutatnak az emberi akaraton és szándékon – gondolta.

Az etnikai csoportok biológiai-genetikai jellegének Gumiljov általi kihangsúlyozása azonban ellentmondásokat mutat. Bár nem tagadta a nagyfajok létezését, mégis elutasította a „faji tudományt” mint az etnikai csoportok jellemzésének eszközt. Ehelyett a táj és az éghajlat jelentőségét emelte ki egy-egy etnikai csoport kialakulása és fejlődése tekintetében, amelyet alapvetően „viselkedési sztereotípiák” jellemeznek, amelyek azonban kulturálisan öröklődnek, s nem genetikailag programozottak. Ennek megfelelően a gyermek az anyaméhben még nem rendelkezik etnikai identitással. A passzionáris impulzus ehhez képest szerzett vagy kapott tulajdonságként öröklődik, jóllehet az entrópia törvénye szerint, ahogyan azt a termodinamika második törvénye kifejezi. Transzcendens villámként csap be a tisztán biológiai létezésbe, spon-tán genetikai mutációkat okozva, fizikai és kémiai energiákat gerjesztve, amelyek a népeket dicsőségre és hódításra készítetik. Ennek az irracionális energiának a felszínre törése etnikai keveredésekhez is vezet, amelyek új népeket és kollektív típusokat hoznak létre. De honnan származik ez az energia? A sztratoszférából, mint mérhető kozmikus sugárzás? Gumiljov passzionaritástételében nem nehéz tetten érni egy alapvetően tudományos köntösbe bújtatott mitopoétikai konstrukciót. Valószínűleg éppen ez a misztikus, szuggesztív mivolta s nem a tudományos pontosság vagy komolyság az, ami a mai orosz és poszt-szovjet világban még mindig táplálja Gumiljov vonzerejét. ■

(Fordította: Hárshgyi Zsuzsanna)